

Janusov obraz kapitalizma v Ibsenovi drami Sovražnik ljudstva

Anton Komat, svobodni raziskovalec, publicist in pisatelj

Ibsenova drama odpira eno izmed temeljnih moralnih vprašanje človeške družbe, vprašanje laži in resnice. Dve vrsti resnice sta: logična (objektivna), katere nasprotje je zmeta, in moralna (subjektivna), kateri se zoperstavlja laž. Zgodi se, da je sicer resnicoljuben človek v hudi zmoti in pogosto se dogaja, da nekdo govori, kar zveni logično, a pri tem debelo laže. Toda Ibsen gre v jedro moralnega vprašanja laži. Ni zmeta tisto, kar ubija dušo človeške družbe, temveč laž. Motiti se, je človeško; laž pa vodi v brezno prostaštva, otopelosti in neumnosti. Rešitev iz mlakuže laži prinaša edino govorica srca. Laže razum, srce nikoli!

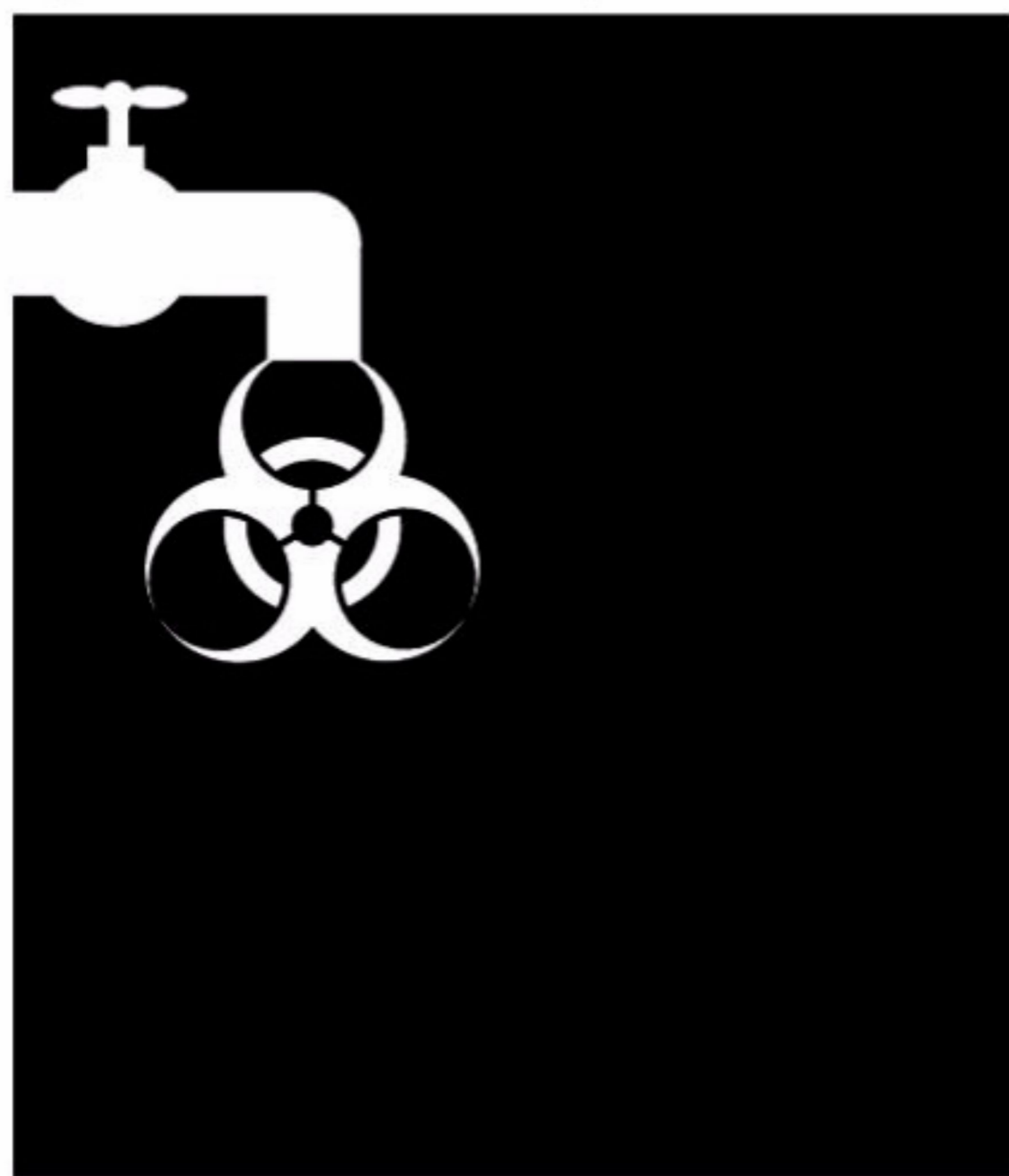
Razum laže tako, da govori laži ali pa zamolči resnico, imamo laž z besedo in laž z molkom, ljudje torej lažejo po naročilu ali po opustitvi.

Osrednji lik dogajanja je dr. Tomas Stockman, kopališki zdravnik, mož, ki je imel vero v resni-

co, javno kot znanstvenik in zasebno kot človek. Gostje mestnega kopališča so pričeli obolevati za nevarnimi obolenji in dr. Stockman je z radovednostjo znanstvenika odkril, da so vir okužb odplake strojarne, ki je v lasti premožnega domačina, krušnega očeta njegove žene.

Obenem je ugotovil, da je mestna oblast na čelu z županom, ki je njegov brat, napravila veliko napako pri gradnji vodovoda, zaradi katere je prišlo do onesnaženja kopališča. Zdravnik ve, kaj je potrebno storiti in to sporoči županu in lokalnim veljakom ter uredništvu mestnega časopisa. Seznanji jih, da bi morali celoten vodovod prestaviti v višjo lego in zgraditi kanalizacijo za odvajanje nevarnih odplak. Mestno kopališče je središče življenja skupnosti, je ponos mesta, je glavna arterija, ki prinaša denar številnim obrtnikom in trgovcem, zato nič čudnega, da je župan tudi predsednik kopališke uprave. Odgovor župana je jasen, za tako veliko investicijo mesto ne bi dobilo kredita, delničarji kopališča nimajo toliko denarja, rešitev je le mestna blagajna, ki pa bi jo investicija osušila. Župan vztraja, da ni »neposredne nevarnosti« za goste kopališča, zato predlaga le »določene izboljšave« za »razumen« denar.

To pa je za dr. Stockmana popolnoma nesprejemljivo. Med bratoma pride do hudega prepira in obtožb. Zdravnik je prepričan, da ima javno podporo »strnjene večine«. »Gostom ne moremo prodajati neprekinjeno zastrupljanje«, vzklikne. Toda župan zaostri konflikt: »Javno prekličite svoje ugotovitve ali boš ob službo!« Trčita svoboda znanstvene resnice in kapitalski interes; dr. Stockman, ki zagovarja javni interes ima prav, župan, ki zastopa zasebni interes pa ima moč. Tragedija v trku dveh diametralno nasprotnih vrednostnih sistemov je na pomolu. Odlika možatega možkega je, da ima vero vase in da mora delovati. Dr. Stockman je moral delovati; zanj ni

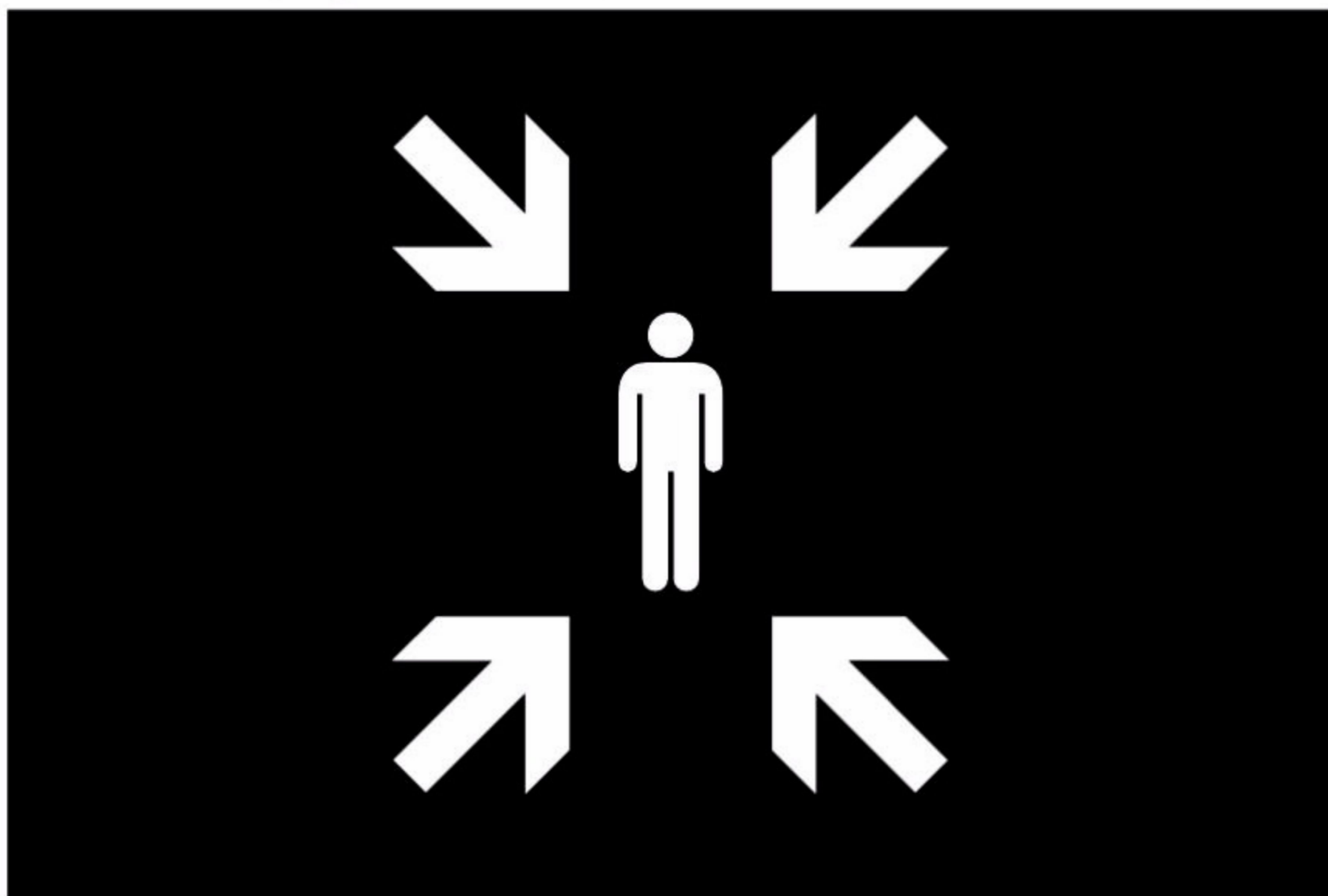

bilo drugega zdravila, kakor delovanje. »Nekdo mora to narediti. Zakaj pa ne jaz?« je krik resnega služabnika človeka, ki se iz oči v oči spopade z vsemi nevarnostmi. Med tema dvema stavkoma leže dolga stoletja moralne evolucije človeka. Za dr. Stockmana je bilo pomembno le, kar mora storiti. S tem je postavil ločnico med plemenitostjo in nizkotnostjo.

Toda nizkotnost je ždela prikrita ravno tam, kjer je najmanj pričakoval, med ljudmi.

Dogodke je napovedala njegova hčerka: »Toliko neiskrenosti je povsod. Doma se ne sme govoriti, v šoli moramo pa lagati. Učimo marsikaj, v

visoko službo ali opravlja oblast. Zato družba običajnega reda povzdiguje nesposobne in nepomembne, ter budno zatira vse samovoljne in sposobne posameznike. S tem nas hoče zadržati na mestu in nič spremeniti. Ker so semena revolucije prav svojevoljni posamezniki, se skupnost vedno zaroti proti njim. Zato dr. Stockman ostane sam, vendar trdno odločen za boj. Stoji pred Parisovo dilemo. Parisova naloga je bila, da izbere eno izmed treh boginj, kar pomeni, da bosta dve jezni nanj. Ko izbiramo eno izmed poti, izberemo najdragocenejšo stvar, torej gre za izbiro srca in ne za izbiro razuma. Moramo izbrati, kar ljubimo in

kar ne verjamemo.« Še bolj neposreden je tiskar Asleksen: »Moje srce je z ljudstvom, moj razum se nagiba k oblasti.« Toda zdravnik neomajen: »Ker so vsi možje v mestu babe... je potrebno celotno družbo očistiti, razkužiti in menjati mestno oblast!« S tem pa napove nič več in nič manj kot revolucijo.

Za mnoge ljudi je v revoluciji najstrašnejše, da se povzpnejo na položaje najbolj svojevoljni, najpogumnejši, najbolj inteligentni in najodločnejši ljudje. Vsi tisti, ki so po svoji naravi obdarjeni, da v boju prevladajo. V revolucionarnem obdobju je majhna verjetnost, da kak nesposobnež zasede

potem plačati za to. Dr. Stockman je izbral v imenu resnice in srca, vendar je s tem resno ogrozil mirno življenje svoje številne družine. Zavrtni boginji sta takoj začeli naklepati maščevanje. Nasprotno stran je predstavljala oblast in »urejene« množice, to zrcalo brezna prostaštva, otopelosti in brezbržnosti. Oblast je zmanipulirala bedno urejene in neumno mirne množice, ki so na tem svetu le zato, da se rodijo, jedo in spe, se razplajajo in umrejo. Vse je delovalo po večnem receptu oblastnikov, kajti le malo je laži, bolj lažnivih, kot je laž o demokraciji, ki jo servirajo kot suverenost množic - in to v imenu množic ubogih na duhu.

Dr. Stockman ni uspel dobiti nobene dvorane za svoje predavanje, zato mu je v pomoč priskočil kapitan Horster, ki mu je ponudil dvorano v svoji hiši. Toda namesto predavanja, nasprotniki »organizirajo« javno razpravo, danes bi rekli okroglo mizo, ki jo seveda vodi pristranski povezovalc. Dogodek je bil seveda zamišljen kot javni linč upornega zdravnika. Dr. Stockman takoj doume, da naj bi župan igral svetopisemsko vlogo Poncija Pilata. Poncij Pilat, samovšečni nastopač in arogantnež, je imel v mislih komedijo zasmehovanja in ponižanja, ki naj bi se sprevrgla v tragedijo za obtoženega Jezusa. To mu je uspelo, saj je drhal pričela kričati: »Križaj ga! Križaj ga!« In Jezus je bil križan kot terorist, ki se je drznil upreti močnim oblastem Rima. Sodobni Pilati, ki jih v drami predstavlja župan, ravno tako uporabljajo kot orožje posmeh in zaničevanje. Govore: »Poglejte jih, ti so proti našemu napredku!« in raja kriči: »Zaprte jih!«; »Poglejte jih, ti vam kradejo dohodke!« in raja kriči: »Izženite jih!«; »Poglejte jih, ti vam uničujejo prihodnost!« in raja kriči: »Ubijte jih!«. Ob tej tragediji nam je Jezus, najbolj znani terorist v svetovni zgodovini, zapustil nedvomno navodilo: »Če boste molčali, bodo kamni govorili.«

So okoliščine v življenju, ko pomeni molčati isto kot lagati. Kajti molk se lahko razlaga kot pristanek. Zato dr. Stockman ni molčal, ampak je svoje odkritje zastrupljenega kopališča razširil na vso družbo, v kateri je živel. Ugotovitev, da je vodovod zastrupljen je razširil na izjavo, da so zastrupljeni duhovni življenjski viri; ugotovitev, da kopališče leži na kužni zemlji, je razširil na izjavo, da vsa družba počiva na kužni zemlji laži. S tem pa je ogrozil lažni mir množice, ki je iz strahu postala grozeča in nasilna. Komajda se je uspel s svojo družino umakniti pred fizičnim nasiljem, ki se je končalo ponoči z razbijanjem stekel na družinski hiši. Zjutraj, po pekleni noči, je družina dr. Stockmana enotna kot še nikoli doslej.

Zdravniku je sedaj jasno, da je najnevarnejši sovražnik resnice in svobode prav »strnjena množica«. Jasno mu je, da prihodnosti ne moremo graditi na močvirju laži in prevar, zato vzklikne: »Uničenje družbe laži ni noben zločin! Zravnati bi jo morali z zemljo!«

Vendar sovražna drhal ne miruje in nadaljuje z »dokončnim reševanjem problema« upornega zdravnika. Zdravnik dobi odpoved kot kopališki

zdravnik in zaprejo mu ordinacijo, ravno tako dobi odpoved njegova hčerka učiteljica, odpoved dobi tudi kapitan Horster, ki naj bi družino odpeljal na varno v Novi svet. Družina doživi dokončni udar, ko krušni oče zdravnikove žene z njeno dediščino kupi delnice kopališča. V igri moči je sedaj zastavljeno celotno premoženje družine. Če bi zdravnik nadaljeval z razkrivanjem zastrupljenosti kopališča, bi vrednost delnic strmoglavo padla in družina bi ostala brez vsega.

Ob tem spoznanju pa dr. Stockmana in njegove družine ne zajame obup. Nasprotno! Samo iz obupa se rodi junaško dejanje. Postane Don Kihot, ki je bil sam in je v svoji samosti iskal še večjo osamo. Največje na njem je bilo, da so ga javno ponižali, mu grozili, ga kamenjali in ob tem bili prepričani, da so ga premagali. Toda prav v tem, da je bil premagan, je zmagoval; še več, gospodoval nad svetom. Iz obupa je zapadel v herojski bes in postal dramilec spečih duš. Dr. Stockman zakliče: »Najmočnejši človek na svetu je tisti človek, ki je najbolj sam!«

Odloči se, da bo ostal v mestu, ki ga je razglasilo za »sovražnika ljudstva«. Izpisal bo oba sinova iz redne šole in prav v hiši, kjer je bil »premagan«, ustanovil svojo privatno šolo, v kateri bo zaposlil tudi svojo odpuščeno hči. S tem je ustanovil institut pridigarja, ki deluje skozi nagovor človeka človeku. Nagovor srca, najbolj okretno od vseh orodij! Vsepovsod in kadarkoli, v predavalnicah, na ulicah, po trgih, po hišah, na poljih, v gozdovih, bo govoril pristno resnico in zgolj resnico, kakršno uči življenje in človekova vest. Začel bo z otroki, s tistimi, na katerih sloni prihodnost sveta. Odrasla generacija je itak izgubljena in pogubljena ali kot je rečeno v drami »zravnana z zemljo«.

Ibsenova drama »Sovražnik ljudstva« je preroško besedilo, ki presega tudi današnji čas. Utrjuje nam misel, da preteklost še ni končana in da je prihodnost že prišla. Vse je tukaj in zdaj! ■

Slovensko narodno gledališče Nova Gorica je 2. decembra 2010 doživelo premiero *Sovražnika ljudstva* v režiji Dušana Mlakarja z Brankom Šturbejem v glavni vlogi. Naslednja ponovitev za izven bo 21. januarja 2011 ob 20. uri.